

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Аветисян А.І.

аспірант,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ КОНЦЕПЦІЇ «ВИРОБНИЦТВА ПРИСУТНОСТІ» У ВІЗУАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ

Одним з основних методологічних утруднень візуальної теорії є пошук балансу між підходом, що акцентує чуттєву природу досвіду візуального, і підходами тлумачення значень і смислів зображень.

Перипетії конфлікту методів інтерпретації і переживання підсумовує німецький і американський філософ Ганс Ульрих Гумбрехт у роботі «Виробництво присутності. Що не може передати значення».

На основі центральної опозиції «присутність-значення» Гумбрехт виокремлює два типи культури: культуру значення (*meaning culture*) і культуру присутності (*presence culture*) [5, с. 79]. Він виокремлює десять аспектів розгортання стосунків людини і світу, в яких позиції культури значення і культури присутності поляризуються. Ми наведемо передусім ті, що можуть бути апліковані до царини досліджень візуального і увиразнюють методологічний конфлікт всередині галузі.

Людині культури значення властиво визначати себе передусім через дух (*the mind*) або свідомість. У той час як у культурі присутності тіло має рівну до духу онтологічну і епістемологічну цінність. У культурі значення людина розуміє своє положення до свіду як ексцентричне, зовнішнє до нього – це позиція дистанційованого суб'єкта. У культурі ж присутності людина відчуває себе вписаною у світ. Окрім цього, у культурі присутності світ і його речі містять внутрішній сенс, а не лише той, який накидають на неї при витлумаченні. Саме тому людина культури присутності не може нехтувати своїм тілом, вона розглядає його як невід'ємну частину свого існування.

У культурі значення знання легітимується в акті витлумачення світу, в якому суб'єкт має подолати «чисто матеріальну» (*purely material*) поверхню речей, сягаючи духовної істини за нею. У культурі присутності легітимне знання формується як одкровення (*revealed knowledge*) у актах «саморозтаємничення світу» («*self-unconcealment of the world*») [5, с. 81]. Таке знання не є винятково концептуальним, воно радше являється у формі субстанції, що з'являється, презентує нам себе і своє іманентне значення (*inherent meaning*), не потребуючи інтерпретації для виявлення цього значення. Врешті, основу культури значення складає темпоральність як невід'ємна характеристика свідомості. Натомість, культура присутності розбудовується через поняття простору, що забезпечує не протяжне, послідовне розкриття смислу речей і

досвідів (як це властиве культурі значенню), а де цей смисл дається одразу, тут і зараз (згадаймо Беньямінову характеристику аури «*hier und jetzt*») [1]. Спонтанність – базова характеристика знання у культурі присутності.

Усе розмаїття гуманітарних наук Гумбрехт об'єднує у три напрями досліджень: естетику, історію та педагогіку. Відповідно, він пропонує три категорії для опису практики, який він окреслює для кожної із зазначених галузей: відповідно, епіфанія (*epiphany*), презентифікація (*presentification*) і дейксис (*deixis*) [5, с. 95]. У контексті дослідження досвіду візуального і пошуку відповідної методології для його аналізу, нас передусім цікавить галузь, яку Гумбрехт називає естетикою, і, відповідно, поняття *епіфанії*.

Естетичне переживання характеризується моментом напруги (*moments of intensity*), який висмикує нас із потоку буденності. Воно дає нам дещо, чого не може дати повсякденне життя, що у свою чергу, зумовлює привабливість таких досвідів і наше прагнення до них. Ці моменти інтенсивності безумовно мають подієвий характер, який втім, не передбачає інновативності, принципової новизни ситуації. Подія відбувається на зламі буденності і естетичної інтенсивності: «несподівана поява деяких об'єктів сприйняття (*certain objects of perception*) відволікає нашу увагу від плину повсякденної рутини і тимчасово відриває нас від неї» [5, с. 103].

Втім, такої подієвості може набути для нас присутність не лише естетичного об'єкта. Пригадаймо Диді-Юбермана і його приклад з катушкою, якою грається дитина, то випускаючи іграшку з виду, то повертаючи назад [2]. Цим прикладом від прагнув проілюструвати те, що важливість об'єкту візії інтенсифікується при втраті цього об'єкту з поля зору. Напруга, що створюється тривогою втрати, змушує нас солідаризуватися з об'єктом, співчувати йому, жити його ритмом всупереч своєму. Тобто ауратичний досвід це досвід втрати, який можна констатувати лише ретроспективно. Про це ж пише і Борис Гройс, аналізуючи Беньямінів термін: аура виникає в той самий момент, коли зникає [4]. Про це саме йдеться і Гумбрехту, який повторює, що *момент напруги* захоплює нас повністю саме тому, що є завжди раптовими і минаючими: «ті ефекти присутності (*presence effects*), які ми здатні переживати, завжди просякнуті відсутністю (*permeated with absence*)» [5, с. 106].

Переживання, яке Гумбрехт називає естетичним, тобто яке супроводжується *моментом напруги*, існує на зламі ефектів значення і ефектів присутності. Це не означає, що вони доповнюють одне одного, чи що є можливим неконфліктний спосіб їхнього співіснування. Навпаки, це динамічний конфлікт, у якому присутність прагне прорвати завісу значень. Це зіткнення двох режимів сприйняття, і ефект, спричинений ним, Гумбрехт називає *епіфанією*.

Гумбрехт виокремлює три обставини епіфанії: (1) враження, що коливання присутності і значення виникає з нічого (*comes out of nothing*); (2) ця напруга виникає як артикуляція у просторі; (3) можливість описати його тимчасовість як подію [5, с. 111].

Для візуальної теорії у вченнях про ауру і епіфанію важливо підкреслити наступне. У акті споглядання досвід аури або епіфанії – це досвід невидимого. Оскільки переживаються вони саме як присутності, цей досвід є принципово просторовим, а значить субстанційно обумовленим. Тобто причиною аури і

епіфанії має бути тіло, фізичний об'єкт, який стикається (зустрічається) у просторі з іншим тілом – тілом глядача. Аби бути готовим до «виробництва присутності», до сприйняття об'єкта як він є, глядачеві потрібно спромогтися на певне епохе – утримання від тлумачень цього об'єкта і сторітелінгу про нього.

Для дослідника, що вивчає візуальний вимір культури, важливо навчитися зустрічатися з об'єктами бачення «з голими руками», як простий глядач, а не вчений. Втім, як вже говорилося вище, епіфанія народжується в конфлікті ефектів значення і ефектів присутності, отже, присутність об'єкта буде явлена по-різному підготовленому і не підготовленому глядачеві (як і будь-яким двом різним глядачам). Як же вийти з рівня переживання на рівень концептуалізації, не інфікувавши при цьому переживання зовнішніми смислами?

Марк Ришир (*Marc Richir, 1943-2015*), французський феноменолог і послідовник Мориса Мерло-Понті пропонує наступне рішення даної проблеми. Передусім, згідно з його позицією, наші первинні відчуття предметностей не є ясними і чіткими, ясності переживань ми досягаємо лише тому, в описі наших відчуттів, ретроспективно. Тобто переживання, те що ми називаємо досвідом присутності, не є визначеним, ми можемо його прояснити лише в процесі феноменологічної дескрипції [6].

Російська феноменологиня Анна Ямпольська влучно описує метод, запропонований Риширом як «метод зигзагоподібного руху» [3, с. 177]: ми маємо творити описи переживань, звіряти їх із досвідом і вносити правки в описи. Тобто опис є відкритою структурою, яка піддається корекції і уточненням, а з проясненням опису, ми прояснюємо власні переживання [6].

Те, що Дельоз називає вихідною клішованістю полотна, а Гумбрехт називає «герменевтичним полем» – тобто цариною напередданих смислів, крізь призму яких ми сприймаємо «світ речей», є водночас умовою можливості отримання досвіду присутності, який обидва філософи мислять ціннісний центром нашої емпірії. Практики соціального і культурного життя формують наше поле інтерсуб'єктивності, яке поруч із досвідом життя закладає фундамент можливості впізнавання речей. Найбільш влучно це вдалося артикулювати Ямпольській: «Феноменологічна археологія – як повернення до джерела знань – неможлива, тому що у мовній тканині, що складається з переплетення нескінченної кількості відсилок, немає і не може бути початку, а феноменологічний досвід, що не має мовного вбрання або, точніше, не *втілений у слові* – є немислимим» [3, с. 178].

Таким чином, працюючи із цариною присутностей, якою ж візуальна культура, нам не слід цуратися мови і визначати власну досліницьку настанову як «від мови». Робота із переживанням предметностей неодмінно включає роботу зі смислами, втім ці смисли потребують постійної ревізії і доповнення, аж до заміщення вичерпаних смислів новими. Отже, феноменологічна дескрипція лишається найбільш розробленим і проясненим методом дослідження досвіду візуального, втім, як і будь-яка дескрипція, вона потребує повторюваної процедури звіряння, виправлення і доповнення. Лише через такий продуктивний опис ми зможемо прояснити для себе (і для інших) те, що ми побачили.

Список використаних джерел:

1. Беньямін В. (2002) Мистецький твір у добу своєї технічної відтворюваності. Вибране (с.53-97). Пер. з нім. Юрій Рибачук, Наталя Лозинська. Львів: Літопис.
2. Диди-Юберман Ж. То, что мы видим, то, что смотрит на нас / Жорж Диди-Юберман; пер. с французского А. Шестакова. – СПб: Наука, 2001. – 262 с.
3. Ямпольская А. (2013) Феноменологический метод и его границы: от немецкой к французской феноменологии. Москва: РГГУ. 351 с.
4. Groys В. (2007) Topology of contemporary art. Moscow Art Journal. Retrieved from: <http://xz.gif.ru/numbers/digest-2005-2007/topology-of-contemporary-art/>.
5. Gumbrecht Н. Production of Presence. What Meaning Cannot Convey / Hans Ulrich Gumbrecht. – Stanford CA: Stanford University Press, 2003. – 200 с.
6. Richir М. (1992) Méditations phénoménologiques. Grénoble: Jérôme Millon. Retrieved from: https://www.persee.fr/doc/phlou_0035-3841_1999_num_97_3_7167.

Кадиевская И.А.

*доктор философских наук, профессор,
заведующая кафедрой,*

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Нарядько Г.Я.

кандидат философских наук, доцент,

*ГУ «Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К.Д. Ушинского»*

НОВЫЙ ВЕКТОР РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Будущие перспективы украинского высшего образования сегодня многим кажутся размытыми и неопределенными. Очевидно за годы независимости Украины реформы в системе образования, к сожалению, не привели к устойчивой позитивной динамике. Необходимо отметить, что реформирование отечественного образования, это такая проблема, отношение к которой у нас сложилось крайне неоднозначное. Профессорско-преподавательский состав, как правило, не имеет опыта коммерческой реализации результатов своей интеллектуальной творческой деятельности. Особенно это касается тех ученых и преподавателей, которые большую часть своей профессиональной жизни были заняты в плановой системе государственного образования. В те времена, когда советские ученые не имели права делать прибыльный бизнес на своих изобретениях, некоторые зарубежные компании серьезно обогатились, внедряя изобретения советских ученых. Просто в свободном доступе присутствовали журналы, в которых публиковались научные достижения, имеющие перспективу коммерческой реализации. А поскольку наши ученые не имели права легально зарабатывать на своих изобретениях, их разработки внедрялись за рубежом без ведома и участия реальных авторов. Однако мы уже давно живем в условиях становления демократии и рыночной экономики. Но почему-то научное сообщество пока не продемонстрировало значительных успехов в